

PIOTR SZKUTNIK* – ŁÓDŹ

[Recenzja]: *Prawne kształtowanie się instytucji rejestracji stanu cywilnego na ziemiach polskich do roku 1986*, Ewelina Tarkowska, Wydawnictwo Prymat, Białystok 2015, ss. 181.

Omawiana publikacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii. Zakres terytorialny pracy obejmuje ziemie znajdujące się w granicach państwa polskiego od okresu staropolskiego do XX w., w tym także jego obszar podzielony między zaborców.

Autorka książki Ewelina Tarkowska obroniła doktorat w 2019 r. w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Dorobek E. Tarkowskiej poprzedzający publikację recenzowanej książki nie był powiązany z jej tematyką¹. Wśród kolejnych publikacji autorki można jednak odnaleźć edycję źródłową akt stanu cywilnego wydaną rok później², która może stanowić kontynuację badań tej problematyki w zakresie praktyki, choć na obszarze innego kraju.

E. Tarkowska podjęła się trudu zebrania większości regulacji prawnych dotyczących stanu cywilnego ziem polskich i ich porównania, nakreślając ewolucję tego typu dokumentacji w ciągu kilkuset lat. Publikacja z pewnością wzbudziła zainteresowanie nie tylko badaczy tej tematyki z zakresu historii prawa, ale szerokiego rzesz genealogów, którzy zajmują się aktami stanu cywilnego jako podstawowym źródłem do swych poszukiwań.

---

* Piotr Szkutnik – dr historii; adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego;
e-mail: pszkutnik@poczta.onet.pl
<https://orcid.org/0000-0001-6086-2655>

¹ E. Tarkowska, *Spór o prawo połowu ryb w jeziorze Wigry - czy prawo cara nadal obowiązuje?*, „Studia Prawnoustrojowe”, 26 (2014) s. 307-325; też, *Echa wydarzeń paryskich w departamencie Côtes-du-Nord w latach istnienia monarchii lipcowej (1830-1848)*, w: *Doktoranckie spotkania z historią*, red. K.A. Kierski, M. Klempert, J. E. Śliczyńska, Olsztyn 2014, s. 149-169.

² E. Tarkowska, *Akta małżeństw zawartych przez polskich emigrantów w departamencie Côtes-du-Nord w latach 1833-1844*, „Meritum – Rocznik Koła Naukowego Doktorantów-Historyków Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie”, 8 (2016) s. 419-440.

We wstępie (s. 7-11) Autorka podkreśla, że dotąd nie powstały prace całościowo omawiające rejestrację akt stanu cywilnego na ziemiach polskich. Warto jednak wspomnieć w tym miejscu np. artykuł Iwony Dybus-Grosickiej, która omawia dzieje rejestracji stanu cywilnego (choć dość pobieżnie)³. W swojej pracy Autorka nie wspomina monografii Dariusza Gaja, który kilka lat wcześniej kompleksowo opracował zagadnienia związane z rejestracją stanu cywilnego ograniczając się jednak do kwestii ślubów⁴ oraz Ryszarda M. Gaja, który omówił rejestrację stanu cywilnego w okresie zaborów⁵.

Autorka za cel postawiła sobie przedstawienie ewolucji rejestracji stanu cywilnego na ziemiach polskich od XV w. do l. 80. XX w. Następnie wylicza metody wykorzystane w pracy, omawia pokrótce pięć rozdziałów z podaniem podstawowej literatury wskazując zmienność badanego zakresu terytorialnego. Podkreśla brak wyczerpującej definicji stanu cywilnego oraz opisuje jego charakter.

W pierwszym rozdziale pt. *Początki rejestracji ludności w postaci metryk kościelnych* (s. 13-18) Autorka opisuje tę praktykę sięgającą pierwszej połowy XIV w. Wprowadzenie metryk tłumaczy potrzebą kontroli wiernych przez Kościół. Reformacja przyśpieszyła konieczność upowszechnienia tej formy rejestracji, a sobór trydencki narzucił jej obowiązek w całym Kościele katolickim. Autorka opisuje następnie okoliczności pojawienia się ksiąg metrykalnych w Polsce, wprowadzenie przez synody metryk chrztów i ślubów w latach 1579-1602 oraz zgonów w 1631 r. Opisuje niedbałość w prowadzeniu ksiąg przez duchowieństwo w XVI i XVII w. oraz ich częste niszczenie przez pożary i wojny. Skutkowało to niekompletnymi wpisami, również z powodu nie zgłaszania wszystkich urodzeń i zgonów przez wiernych. Stąd zapisy ślubów są najbardziej kompletne. Poprawa rejestracji nastąpiła dopiero w XVIII w. Szczególnie warte zacytowania w tym miejscu są omawiające wprowadzenie i funkcjonowanie ksiąg metrykalnych na ziemiach polskich artykuły Waldemara Kowalskiego⁶, Radosława Koteckiego⁷, Roberta Jopa⁸ i inne⁹ przez Autorkę nie wspomniane.

³ I. Dybus-Grosicka, *Początki i rozwój rejestracji stanu cywilnego na ziemiach polskich*, „Praczo Administracja Kościoła”, 3 (2006) s. 69-93.

⁴ D. Gaj, *Rejestracja małżeństw w Polsce. Studium prawno-socjologiczne*, Rzeszów 2009.

⁵ R.M. Gaj, *System rejestracji stanu cywilnego na ziemiach polskich pod zaborami*, Kraków 2011.

⁶ W. Kowalski, *Znaczenie archiwów parafialnych w badaniach nad dziejami przedrozbiorowymi*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 75 (2001) s. 19-30.

⁷ R. Kotecki, *Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa Kościoła katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji Chełmińskiej, Gnieźnieńskiej, Płockiej i Włocławskiej)*, „Nasza Przeszłość”, 112 (2009) s. 35-75.

⁸ R. Jop, *Metryki parafialne wyznania rzymskokatolickiego - stan wiedzy i potrzeby badawcze*, w: *Dyplomatyka staropolska - stan obecny i perspektywy badań*, red. W. Chorążyczewski, J. Tandecki, Toruń 2011, s. 143-157.

⁹ Zob. literatura: P. Szkutnik, *Regionalny poradnik genealogiczny-stan zachowania ksiąg metrykalnych parafii rzymskokatolickich w gminie Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” (dalej: BU), 1 (2012) s. 177-188.

Następnie omówiona jest treść zapisów metrykalnych w końcu XVIII w.¹⁰ Autorka podaje (s. 16), że nie istniały formularze¹¹ metryk. Warto wspomnieć, że zapisy metrykalne były prowadzone nie tylko w formie krótkich opisowych notek ale również w postaci tabelarycznej¹². Katalog podawanych przyczyn śmierci w okresie staropolskim był szerszy¹³ niż wspomina (s. 16) Autorka. Należy podkreślić, że Autorka powołała się na pozycje z zakresu demografii historycznej.

W drugim rozdziale pt. *Rejestracja stanu cywilnego ludności w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim* (s. 19-32) w podrozdziale 2.1 pt. *Obowiązywanie Kodeksu Napoleona w Księstwie Warszawskim* (s. 19) Autorka omawia początki świeckiej rejestracji stanu cywilnego we Francji od 1792 r. co wykorzystał Napoleon Bonaparte w swej kodyfikacji z 1804 r.

Opisuje następnie okoliczności wprowadzenia Kodeksu Napoleona 1 maja 1808 r. w Księstwie Warszawskim w wyniku postanowień konstytucji z 1807 r. Na ziemiach trzeciego zaboru austriackiego Kodeks Napoleona wszedł w życie 15 sierpnia 1810 r. Szlachta i duchowieństwo była niechętna jego postanowieniom tj. równości wszystkich wobec prawa, laicyzacji sakramentu małżeństwa i wprowadzenia cywilnych rozwodów. Autorka wspomina, że ogłoszono zaledwie kilka rozwodów (s. 30), choć według ustaleń Piotra Pomianowskiego było ich w tym okresie kilkadziesiąt¹⁴. Autorka nie wspomina o alegatach, które funkcjonowały jako załączniki do akt ślubu, w których gromadzono wymagane do tego związku dokumenty¹⁵. Nie podaje też, że jeden z dwóch egzemplarzy akt stanu cywilnego trafiał do sądu pokoju¹⁶.

Dnia 18 stycznia 1810 powstały gminne księgi ludności na podstawie wypisów z akt stanu cywilnego przesyłanych kwartalnie przez urzędy. Co kwartał urzędnicy mieli też przysyłać sprawozdania o zdarzeniach prawnych w celach

---

¹⁰ Por. P. Szkutnik, *Regionalny poradnik genealogiczny-treść oraz przydatność do badań metryki i akt stanu cywilnego parafii rzymskokatolickich w gminie Uniejów*, BU, 2 (2013) s. 125-137.

¹¹ Dla ziem polskich synod piotrkowski z 1607 r. podał szczegółowy formularz dla wpisów metrykalnych. Zob.: B. Kumor, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 14 (1966) s. 67; Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego, P. Szkutnik, *Genealogia Szkutników*, Łódź 2002, mps., s. 13.

¹² Zob. P. Szkutnik, *Długowieczni mieszkańcy parafii Opole Lubelskie w końcu XVIII wieku w świetle metryk pochówków (pogrzebów)*, w: *Spoleczno – gospodarcze uwarunkowania i konsekwencje wydłużania życia ludzkiego w Europie Środkowej w czasach nowożytnych. Zielonogórskie spotkania z demografią 2*, red. H. Kurowska, Zielona Góra 2011, s. 123-148.

¹³ Zob. P. Szkutnik, *Przyczyny zgonów w świetle metryk parafii Opole Lubelskie w końcu XVIII w.*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 16 (2011) s. 249-265.

¹⁴ P. Pomianowski, *Z problematyki rozwodów w Księstwie Warszawskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 65 (2013) z. 2 s. 103-121.

¹⁵ G. Trafalski, *Alegata - źródło do badań genealogicznych. Aneksy z łowickich urzędów stanu cywilnego z lat 1808-1815*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 6 (2014-2015) s. 105-124.

¹⁶ Zob. P. Szkutnik, *Akta stanu cywilnego w parafii Milejów (powiat piotrkowski) i ich kontrola w latach 1808-1825*. Referat wygłoszony na konferencji *Belliculum Diplomaticum VII Lublinense* 14 Maja 2018 r. w Lublinie.

wojskowych oraz o zgonach w sprawach spadkowych¹⁷. Autorka podkreśla też, że pierwszą pracę naukową w języku polskim o urzędach stanu cywilnego opublikował w 1813 Damazy Dzierzynski, choć nie wymienia tej pozycji w bibliografii¹⁸.

W podrozdziale 2.2. pt. *Przepisy o rejestracji stanu cywilnego w Królestwie Polskim*. (s. 33-52) Autorka opisuje zmiany polityczne w 1815 r. Na mocy konstytucji z 1815 r. utrzymano po korektach Kodeks Napoleona w Królestwie Polskim, co zaakceptował car. Kodeks Napoleona dzięki nowoczesnym rozwiązaniom prawnym stał się też symbolem odrębności od reszty Rosji. W Wolnym Mieście Krakowie funkcjonował do 1855 r.

Dnia 1/13 czerwca 1825 r. uchwalono Kodeks Cywilny Królestwie Polskiego obowiązujący od 1 stycznia 1826 r. którego podstawą był Kodeks Napoleona, ale wprowadzono religijny charakter małżeństwa według danego wyznania. Sądy państwowe mogły jednak nadal unieważniać śluby. Urzędnikami pozostali głównie duchowni. Prowadzili trzy księgi pozostawiane w kancelarii i rocznikową przesyłaną do archiwum hipotecznego. Autorka nie wspomina jednak, że były to unikaty i duplikaty ksiąg stanu cywilnego¹⁹. Akt spisywano natychmiast po obrzędzie lub zgłoszeniu. Autorka podaje treść aktu – określając jakie dane chronologiczne powinien zawierać, zaznaczając, że świadkami mogli być mężczyźni, którzy ukończyli 21 lat. Akt był podpisywany przez nich w obu egzemplarzach. Zapisy miały być notowane w nieprzerwanym ciągu w księdze, a liczby podawane słownie. Korekty w zapisach powinny być podpisywane przez urzędnika. Wzmianki sądowe urzędnik zapisywał na marginesie aktu w obu egzemplarzach. Autorka wspomina, że dodatkowe pisma do aktów były dołączone do egzemplarza przeznaczanego do archiwum (s. 37). Warto przy tym odkreślić, że były to podobnie jak w okresie obowiązywania Kodeksu Napoleona tzw. alegata stanowiące odrębne woluminy zszytych załączników do akt ślubu²⁰.

Autorka podsumowując podkreśla występujące w kodeksie z 1825 r. powtórzenia zaczerpnięte z Kodeksu Napoleona. Następnie omawia akty urodzenia. Przyjęto, że dziecko powinno być zarejestrowane w ciągu 8 dni (w Kodeksie Napoleona przewidziano 3 dni), przez ojca lub z jego braku przez inną osobę obecną przy urodzeniu. Autorka podaje dokładnie dane dziecka zapisywane w akcie. W przypadku rodziców i świadków pisze tylko, że zapisywano ich dane, nie precyzując jakie (s. 40). Akta ślubu odbywał się tylko przed duchownym danego wyznania, a nie przed urzędnikiem cywilnym jak przewidywał Kodeks Napoleona. Autorka omawiając akty zgonu wskazuje na podobieństwo do regulacji w

¹⁷ Zob. J.K. Janczak, *Instytucje i rozwój myśli statystycznej w Królestwie Polskim do 1868 r.*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, 42, pt. *Rozwój myśli i instytucji statystycznych na ziemiach polskich. Ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 75-lecia Głównego Urzędu Statystycznego i 200-lecia statystyki polskiej*. Kraków-Mogilany 24-25 maja 1993 r., Warszawa 1994, s. 119.

¹⁸ Dla współczesnego badacza publikacja ta stanowi źródło drukowane.

¹⁹ P. Szkutnik, *Akta dziekana brzeźnickiego 1819–1867. Studium urzędu i dokumentacji*, Łódź 2012, s. 81-87.

²⁰ A. Piasta, *Działalność urzędnika stanu cywilnego gminy Bąkowa Góra w pierwszym ćwierćwieczu XIX w.*, w: *Studia i szkice dedykowane Julianowi Baranowskiemu*, red. E. Wiatr, P. Zawilski, Łódź 2010, s. 68-83.

Kodeksie Napoleona. Autorka nie wspomniała natomiast o wprowadzeniu języka rosyjskiego w aktach stanu cywilnego od 1868 r., jak również o chwilowym powrocie języka polskiego w 1905 r.²¹ i na stałe od 1915 r.²²

Rozdział 3. pt. *Przepisy państw zaborczych dotyczące rejestracji stanu cywilnego* (s. 53- 78) Autorka podzieliła na trzy podrozdziały. W pierwszym 3.1 pt. *Zabór rosyjski* (s. 53-57) Autorka opisuje przepisy dotyczące akt stanu cywilnego na ziemiach polskich włączonych do Rosji wprowadzone w 1832 r. Zbiorem Praw Cesarstwa Rosyjskiego. Akta duchownych chrześcijańskich były sporządzane w dwóch egzemplarzach w trzech seriach, drugi egzemplarz trafiał do konsystorza, który mógł przekazać kolejną kopię do rządu gubernialnego. Duchowny miał dokonać rejestracji zaraz po zdarzeniu. Autorka przedstawiła również treści akt. W akcie zgonu odmiennie niż w Kodeksie Napoleona i z 1825 r. podawano przyczynę śmierci. Autorka przedstawiła też sposób uzupełnienia i korekty akt. Duchowni niechrześcijańscy jeden egzemplarz akt przechowywali u siebie, a drugi przesyłali do władz gubernialnych. Dla staroobrzędowców i baptystów urzędy stanu cywilnego prowadzili urzędnicy państwowi. Przepisy te obowiązywały na tych ziemiach jeszcze w czasach II Rzeczypospolitej.

W drugim podrozdziale 3.2 pt. *Zabór pruski* (s. 58-67) Autorka opisuje okoliczności ogłoszenia prawa krajowego w Prusach 5 lutego 1794 r. (1 września 1797 r. wszedł w życie)²³. Metrykom kościelnym nadano moc dokumentów państwowych. Odpisy metryk duchowni mieli przekazywać do sądów I instancji. Rejestrowali wszystkich obywateli danej parafii. Określono opłaty za posługi religijne. Rejestrację Żydów prowadziły w latach 1794-1812 magistraty. Od 1812 r. Żydzi naturalizowani byli rejestrowani przez świecką władzę miejską lub landrata na wsi, pozostali posiadali rejestrację wyznaniową.

Autorka przedstawia następnie okoliczności wprowadzenia urzędów świeckich w Prusach²⁴. Ustawa z 9 marca 1874 r. nakazała zawierać śluby cywilne przed kościelnym. Ustawa z 6 lutego 1875 r., która weszła w życie 1 stycznia 1876 r. w miejsce duchownych wprowadziła urzędników świeckich oraz okręgi stanu cywilnego (w małych urzędnikiem był burmistrz lub wójt). Akta mogły być sprostowane na mocy postanowienia sądu na obszarze działania okręgu. Urzędnik wpisywał na marginesie aktu ewentualne zmiany w akcie.

W trzecim podrozdziale 3.3 pt. *Zabór austriacki* (s. 68-78) Autorka opisuje patent z 20 lutego 1784 r. nakazujący duchownym prowadzenie trzech ksiąg me-

---

²¹ W 1905 r. duchowni katolicy będący urzędnikami stanu cywilnego podejmowali oddolne inicjatywy i samowolnie spisywali akta w języku polskim. Zob. np.: H. Chachulska-Koźbiał, *W służbie Bogu i Ojczyźnie*, Włocławek 1991, s. 65.

²² *Podręcznik dla użytku osób utrzymujących akta stanu cywilnego*, ułożył A. K., Płock 1894, s. 29. W. Jemielity, *Akta stanu cywilnego w Księstwie Warszawskich i Królestwie Polskim*, „Prawo Kanoniczne”, 38 (1995) nr 1-2 s. 177-179; P. Szkutnik, *Podstawowe źródła do genealogii chłopskiej (XIX i XX wiek)*, „Studencki Biuletyn Historyczny”, 4 (2001) s. 69-79.

²³ Na s. 58 w pierwszym zdaniu zamiast „zaborów” lepiej brzmi „rozbiórów”.

²⁴ Na s. 62 zamiast „germanizacją” powinno być „germanizację”.

trykalnych dla każdej wsi oddzielnie przez cały okres zaborów po łacinie (s. 68)²⁵. Przewidziano w nich rejestrację urodzin (nie chrztów) ponieważ wpisywano do nich również niekatolików. Księża katolicycy dekretem 13 marca 1792 stali się urzędnikami państwowymi. Autorka nie wspomina, że zapisy były dokonywane w postaci tabelarycznej w rubrykach²⁶.

Akty stanu cywilnego na podstawie rozporządzenia z 30 maja 1849 r. rejestrowali również duchowni ewangeliccy, od 1868 r. Żydzi, a także inne wyznania. Akta osób bezwyznaniowych od 1870 r. były spisywane przez urzędnika świeckiego. Autorka opisuje też rozporządzenie z 17 grudnia 1834 r. odnośnie precyzyjnego prowadzenia ksiąg i późniejsze przepisy. Akta były kontrolowane przez urzędników cyrkulowych na podstawie rozporządzenia z 26 marca 1830 r. Dane statystyczne z akt przesyłano do kancelarii cesarskiej (w przypadku Żydów do starostwa powiatowego).

W rozdziale 4. pt. *Podstawy prawne rejestracji stanu cywilnego w II Rzeczpospolitej* (s. 79-108) Autorka podkreśla, że w II RP początkowo funkcjonowały cztery systemy prawne. Nie wspomina jednak czy wprowadzono język polski do akt prowadzonych w byłych zaborach²⁷. Autorka opisuje następnie projekt ustawy z 1931 r. Sposób prowadzenia ksiąg i zapisów na formularzach drukowanych jako rozwiązanie nowe na ziemiach Królestwa Polskiego należałoby wyraźnie podkreślić. W treści akt urodzeń, przewidziano kolejne uszczegółowienie danych tj. miejsce urodzenia rodziców (czego nie podkreślono). Autorka wymienia przy tym termin „powołanie” (s. 93) nie wyjaśniając go. Dopuszczono zgłoszenie urodzenia dziecka przez matkę.

Omawiając sposób rejestracji akt ślubu Autorka podkreśla, że zezwolono na ślub przed duchownym ze skutkiem cywilnym, który musiał być potem zarejestrowany w urzędzie świeckim. Autorka dość pobieżnie opisuje treść akt ślubu (s. 97). Następnie przedsatwia sposób rejestracji zgonu oraz treść aktu, w którym przewidywano datę urodzenia zmarłego i przyczynę śmierci (nie uwzględnianą przez Kodeks Napoleona). Ogólnie projekt z 1931 r. najprecyzyjniej jak dotąd regulował kwestie rejestracji i treści akt stanu cywilnego w różnych sytuacjach.

---

²⁵ Na terenie trzeciego zaboru austriackiego np. w parafii Opole Lubelskie akta były prowadzone w latach 1797-1803 w języku polskim. Zob.: P. Szkutnik, *Wczesna żeniaczka, czyli związki do 18 r. ż. na ziemiach polskich (przełom XVIII/XIX w.). Egzemplifikacje na podstawie metryk parafialnych*, w: *Antropologia miłości*, t. 5, *Miłość idealna. Miłość dziecka*, red. B. Płonka-Syroka, A. Szlagowska, A. Syroka i K. Marchel, Wrocław 2013, s. 319-332.

²⁶ P. Szkutnik, *Długość życia i przyczyny zgonu kobiet w parafii Chrzanów na przełomie XVIII i XIX wieku*, w: *Kobieta w Galicji. Nowoczesność i tradycja*, red. J. Kamińska-Kwak, Sz. Kozak, D. Opaliński, Rzeszów 2016, s. 123-135.

²⁷ M.in. Rozporządzenia Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej z 15 maja 1919 r. i ministra byłej dzielnicy pruskiej z 10 marca 1920 r. wprowadziły język polski jako urzędowy na obszarze byłej dzielnicy pruskiej. Zob.: „Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej”, 1919 (12) s. 48; „Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej”, 1920 (16) s. 404; *Podręcznik dla urzędników stanu cywilnego*, oprac. A. Weiss, Toruń 1939, s. 10.

W pracy brakuje następnie omówienia prawodawstwa dotyczącego akt stanu cywilnego w czasie okupacji hitlerowskiej²⁸. Akta z tego okresu wspomniane są jedynie na s. 117.

W rozdziale 5. pt. *Powojenne przepisy o aktach stanu cywilnego* (s. 109-166) w podrozdziale 5.1 *Dekret z 1945 r.* (s. 109-141) Autorka opisuje nową sytuację geopolityczną kraju, słabszą pozycję Kościoła katolickiego, laicyzację życia, co ułatwiło wprowadzenie jednolitej i świeckiej rejestracji stanu cywilnego dekretami z 25 września 1945 r. (obowiązującymi od 1 stycznia 1946 r.). Jedynie ślub cywilny miał znaczenie prawne. Dopuszczono rozwody cywilne. Autorka pozytywnie ocenia uporządkowanie dzielnicowego stanu prawnego dekretami z 1945 r.²⁹

Autorka opisuje dekret z 28 lipca 1948 r., który określił jako ważne akty stanu cywilnego z czasów okupacji prowadzone od jesieni 1941 r.³⁰ Następnie przedstawia sposób rejestracji urodzeń. Nowością był wymóg, by zgłaszający przedstawił odpis aktu ślubu lub urodzenia matki dziecka, na podstawie, którego notowano przypiski na akcie urodzenia, który był sporządzany w miejscu urodzenia dziecka. W treści aktu urodzenia przewidziano też daty i miejsca urodzin rodziców (s. 130), co jako nowe rozwiązanie (wprowadzone w życie) należałoby podkreślić. Autorka omawia potem sposób nadawania imienia dziecku, uprawnienie dziecka pozamałżeńskiego po ślubie rodziców czy uznania przez ojca. Nowym instrumentem według ustawy z 28 października 1950 r. była instytucja fikcyjnego ojca (s. 132), który mógł być wpisany na wniosek dziecka do aktu jego urodzenia. Opisano następnie tryb rejestracji dziecka znalezione, przy czym nie wписыwano okoliczności jego znalezienia. Podczas omawiania akt urodzeń (s. 129) i małżeństw (s. 133) Autorka powołuje się na przepisy dekretu. Wobec wymieniania również innych dekretów i rozporządzeń czytelnik nie ma pewności, o który chodzi, jedynie domyśla się, że o dekret zamieszczony w tytule podrozdziału.

Autorka opisuje dokumenty potrzebne do spisania aktu małżeństwa, sposób zawarcia małżeństwa, przeszkody, które jego zawarcie uniemożliwiały. Para mogła zawrzeć ślub wyznaniowy nawet przed cywilnym, ale bez skutków prawnych. Omówiono też treść aktu małżeństwa³¹, a następnie tryb rejestracji, sposób sporządzania i treść aktu zgonu. Sporządzenie aktu zgonu miało następować po przedstawieniu świadectwa lekarskiego (tj. karty zgonu z podaną przyczyną) wydanego przez lekarza. Urzędnicy musieli przysyłać raporty kwartalne do celów statystycznych administracji powiatowej, a ta do Głównego Urzędu Statystycznego³².

W podrozdziale 5.2 pt. *Dekret z 1955 r.* (s. 141-166) Autorka omawia kolejną normę prawną z 8 czerwca 1955 r. dostosowującą akta stanu cywilnego do reformy administracji państwowej, w wyniku której zniesiono samorząd terytorialny

²⁸ Literatura np.: A. Wrzyszczyk, *Hierarchia aktów prawnych wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Studia Iuridica Lublinensia”, 22 (2014) s. 695-708.

²⁹ Na s. 114 zamiast „je” powinno być „ją”.

³⁰ Na s. 121 zamiast „sporządzało” powinno być „sporządzano”.

³¹ Na s. 135 zamiast „został” powinno być „została”.

³² Na s. 140 zamiast „zupełność” lepiej brzmi „kompletność”.

wprowadzając rady narodowe. Pod koniec podrozdziału Autorka opisuje pokrótce ustawę z 29 września 1986 r. nie różniącą się zbytnio od dekretu z 1955 r., który zastąpiła. Wspomina, że ustawę z 1986 r. zastąpiła z kolei ustawa z 28 listopada 2014 r.

W *zakończeniu* (s. 167-168) Autorka pokrótce przedstawia ewolucję akt stanu cywilnego na ziemiach polskich.

Na s. 171-181 znajduje się bibliografia. Jej pierwsza część zawierająca *akty prawne* nie posiada układu alfabetycznego, ani chronologicznego. Drugą część pt. *Literatura* należałoby uzupełnić o szereg opracowań oraz źródeł drukowanych, których część wymieniono powyżej. Autorka opisując akta mogła zwrócić większą uwagę na ich ewolucję tj. doskonalenie rozwiązań, a przy tym zakres szczególności zapisów (dostrzec ewentualne prawidłowości odnośnie jego zmian), co przy zupełnie nowych regulacjach (wprowadzanie danych dawniej nie przewidywanych w akcie) powinno być wyraźnie podkreślone dla czytelnika. Pojawienie się dodatkowych danych czy adnotacji w akcie mogło ułatwić ewentualne zgromadzenie dokumentów dotyczących danej osoby i jej łatwiejszą identyfikację. Możliwość szybszego ustalenia dodatkowych informacji o danej osobie usprawniała pracę urzędników.

Zapisy akt różniły się znacznie choćby od strony graficznej formy dokumentu. Rejestracji dokonywano w postaci uzupełnianych pól w tabelach lub opisowo w postaci notatek. Inaczej powstawał akt, w którym uzupełniano drukowane formularze, niż ten redagowany w całości odręcznie. Przydałby się zatem nieco szerszy i porównujący rozwiązania z różnych okresów komentarz dotyczący zmian wprowadzanych przez ustawodawców w zakresie formy i treści akt. Należałoby też uzupełnić nie do końca rozpoznaną literaturę przedmiotu.

Autorka pisze we wstępie, że dotąd nie powstała praca całościowo omawiająca dzieje akt stanu cywilnego na ziemiach polskich. Ze względu na brak przedstawienia sytuacji prawnej w okresie okupacji hitlerowskiej również w przypadku recenzowanego opracowania nie można mówić o kompleksowym omówieniu tego zagadnienia na ziemiach polskich. Mimo pewnych braków praca stanowi przydatne, podręczne kompendium wiedzy o ustawodawstwie akt stanu cywilnego na ziemiach polskich. Dający się zauważyć w ostatnich latach wzrost zainteresowania tego typu źródłami archiwalnymi³³ z pewnością przysporzył omawianej publikacji licznych odbiorców.

Słowa kluczowe: akta metrykalne; akta stanu cywilnego; stan cywilny

³³ P. Szkutnik, *Genealogia w Internecie. Przykłady polskich stron internetowych, baz i źródeł dostępnych w sieci*, „Rocznik Łódzki”, 61 (2014) s. 207-220.

BIBLIOGRAFIA

- Chachulska-Koźbiał Helena, *W służbie Bogu i Ojczyźnie*, Włocławek 1991.
- Dybus-Grosicka Iwona, *Początki i rozwój rejestracji stanu cywilnego na ziemiach polskich*, „Prawo Administracja Kościoł”, 3 (2006) s. 69-93.
- „Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej”, 1920 (16) s. 404.
- Gaj Dariusz, *Rejestracja małżeństw w Polsce. Studium prawnosocjologiczne*, Rzeszów 2009.
- Gaj Ryszard M., *System rejestracji stanu cywilnego na ziemiach polskich pod zaborami*, Kraków 2011.
- Janczak Julian Karol, *Instytucje i rozwój myśli statystycznej w Królestwie Polskim do 1868 r.*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, 42: *Rozwój myśli i instytucji statystycznych na ziemiach polskich. Ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 75-lecia Głównego Urzędu Statystycznego i 200-lecia statystyki polskiej*. Kraków-Mogilany 24-25 maja 1993 r., Warszawa 1994, s. 117-129.
- Jemieliły Witold, *Akta stanu cywilnego w Księstwie Warszawskich i Królestwie Polskim*, „Prawo Kanoniczne”, 38 (1995) nr 1-2 s. 163-188.
- Jop Robert, *Metryki parafialne wyznania rzymskokatolickiego – stan wiedzy i potrzeby badawcze*, w: *Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań*, red. W. Chorążyczewski, J. Tandecki, Toruń 2011, s. 143-157.
- Kotecki Radosław, *Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa Kościoła katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji Chełmińskiej, Gnieźnieńskiej, Płockiej i Włocławskiej)*, „Nasza Przeszłość” 112 (2009) s. 35-75.
- Kowalski Waldemar, *Znaczenie archiwów parafialnych w badaniach nad dziejami przedrozbiorowymi*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 75 (2001) s. 19-30.
- Kumor Bolesław, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 14 (1966) 1 s. 65-75.
- Piaśta Aleksy, *Działalność urzędnika stanu cywilnego gminy Bąkowa Góra w pierwszym ćwierćwieczu XIX w.*, w: *Studia i szkice dedykowane Julianowi Baranowskiemu*, red. E. Wiatr, P. Zawilski, Łódź 2010, s. 68-83.
- Podręcznik dla urzędników stanu cywilnego*, oprac. A. Weiss, Toruń 1939.
- Podręcznik dla użytku osób utrzymujących akta stanu cywilnego*, ułożył A. K., Płock 1894.
- Pomianowski Piotr, *Z problematyki rozwodów w Księstwie Warszawskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 65 (2013) z. 2 s. 103-121.
- Szkutnik Piotr, *Akta dziekana brzezińskiego 1819-1867. Studium urzędu i dokumentacji*, Łódź 2012.
- Szkutnik Piotr, *Akta stanu cywilnego w parafii Milejów (powiat piotrkowski) i ich kontrola w latach 1808-1825*. Referat wygłoszony na konferencji Belliculum Diplomaticum VII Lublinense 14 Maja 2018 r. w Lublinie, mps.
- Szkutnik Piotr, *Długość życia i przyczyny zgonu kobiet w parafii Chrzanów na przełomie XVIII i XIX wieku*, w: *Kobieta w Galicji. Nowoczesność i tradycja*, red. J. Kamińska-Kwak, Sz. Kozak, D. Opaliński, Rzeszów 2016, s. 123-135.
- Szkutnik Piotr, *Długowieczni mieszkańcy parafii Opole Lubelskie w końcu XVIII wieku w świetle metryk pochówków (pogrzebów)*, w: *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania i konsekwencje wydłużania życia ludzkiego w Europie Środkowej w czasach nowożytnych. Zielonogórskie spotkania z demografią 2*, red. H. Kurowska, Zielona Góra 2011, s. 123-148.
- Szkutnik Piotr, *Genealogia Szkutników*, Łódź 2002, mps.

- Szkutnik Piotr, *Genealogia w Internecie. Przykłady polskich stron internetowych, baz i źródeł dostępnych w sieci*, „Rocznik Łódzki”, 61 (2014) s. 207-220.
- Szkutnik Piotr, *Podstawowe źródła do genealogii chłopskiej (XIX i XX wiek)*, „Studencki Biuletyn Historyczny”, 4 (2001) s. 69-79.
- Szkutnik Piotr, *Przyczyny zgonów w świetle metryk parafii Opole Lubelskie w końcu XVIII w.*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 16 (2011) s. 249-265.
- Szkutnik Piotr, *Regionalny poradnik genealogiczny-stan zachowania ksiąg metrykalnych parafii rzymskokatolickich w gminie Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski”, 1 (2012) s. 177-188.
- Szkutnik Piotr, *Regionalny poradnik genealogiczny-treść oraz przydatność do badań metryk i akt stanu cywilnego parafii rzymskokatolickich w gminie Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski”, 2 (2013) s. 125-137.
- Szkutnik Piotr, *Wczesna żeniaczka, czyli związki do 18 r. ż. na ziemiach polskich (przełom XVIII/XIX w.). Egzemplifikacje na podstawie metryk parafialnych*, w: *Antropologia miłości, t. 5, Miłość idealna. Miłość dziecka*, red. B. Płonka-Syroka, A. Szlagowska, A. Syroka i K. Marchel, Wrocław 2013, s. 319-332.
- Tarkowska Ewelina, *Akta małżeństw zawartych przez polskich emigrantów w departamencie Côtes-du-Nord w latach 1833-1844*, „Meritum – Rocznik Koła Naukowego Doktorantów-Historyków Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie”, 8 (2016), s. 419-440.
- Tarkowska Ewelina, *Echa wydarzeń paryskich w departamencie Côtes-du-Nord w latach istnienia monarchii lipcowej (1830-1848)*, w: *Doktoranckie spotkania z historią*, red. K.A. Kierski, M. Klempert, J. E. Śliczyńska, Olsztyn 2014, s. 149-169.
- Tarkowska Ewelina, *Spór o prawo połowu ryb w jeziorze Wigry – czy prawo cara nadal obowiązuje?*, „Studia Prawnoustrojowe”, 26 (2014) s. 307-325.
- Trafalski Grzegorz, *Alegata – źródło do badań genealogicznych. Aneksy z łowickich urzędów stanu cywilnego z lat 1808-1815*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 6 (2014-2015) s. 105-124.
- „Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej”, 1919 (12) s. 48.
- Wrzyszczy Andrzej, *Hierarchia aktów prawnych wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939-1945*, „Studia Iuridica Lublensia”, 22 (2014) s. 695-708.